

Ільченко А.М.

**Проблема сімейного виховання
у процесі формування особистості дитини**

Розвиток та виховання соціально активної, відповідальної, творчої, здатної до самоосвіти, самореалізації та самовдосконалення особистості – є одним із найактуальніших соціальних аспектів суспільного життя. Тому, питання формування особистості дитини було й залишається важливим питанням сучасної педагогіки та психології. Воно потребує наукового обґрунтування провідних чинників даного процесу, зокрема найвагомішого – сімейного, батьківського виховання.

У зв'язку з цим метою даної статті було визначення й узагальнення теоретичних основ сімейного виховання у науковій спадщині відомих педагогів і психологів. Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати наступні завдання: проаналізувати педагогічні погляди на дану проблему зарубіжних і вітчизняних науковців, визначити основні цінності сімейного виховання. Основними методами вирішення поставлених завдань були: вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, аналіз та систематизація теоретичних даних.

Сімейне виховання – це більш менш усвідомлене зусилля щодо виховання дитини, яким займаються старші члени сім'ї. Воно визначається особистісними ресурсами сім'ї: з одного боку, залежать від складу сім'ї (повна або неповна сім'я та ін.), а з іншого – від стану здоров'я, освіти, індивідуальних інтересів, рівня домагань старших членів сім'ї [3; 254-255].

До змісту сімейного виховання входять духовно-моральне, розумове, трудове, естетичне, фізичне й інші напрями виховання, спрямовані на розвиток тіла, душі, розуму юної особистості.

Проблема сімейного виховання розкривається у працях відомих зарубіжних і вітчизняних науковців минулого та сьогодення: І. Беха, О. Богданова, В. Леві, Т. Поніманської, О. Савченко, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського,

Г. Цукерман та інших. Науковці відмічають, що на процес розвитку та формування особистості в першу чергу впливає сім'я, де дитина отримує первинну соціалізацію.

Видатний український педагог та письменник В. Сухомлинський розглядав особливості сімейного виховання, педагогічної освіти батьків і дорослих. Він зауважував, що батьки повинні брати активну участь у вихованні дитини, прищеплювати любов до праці, бережливе ставлення до матеріальних та духовних благ людства. Сім'я є головним осередком, у якому формується особистість дитини. Педагог вважав, що душевна проникливість, палка любов, доброзичливість дорослого до дитини сприятимуть її всебічному розвитку та розкриттю найінтимніших відтінків її психічного життя, виявленню особливостей її почуттів, сподівань, мрій [6]. В. Сухомлинський визначав і роль дитини у сім'ї. На його думку, дитина є рівноправним членом сім'ї, активним учасником усіх сімейних справ.

Педагог застерігав, що неправильне ставлення батьків до дитини може призвести в майбутньому до спотворення людської особистості. Він виявив найтиповіші види безглуздої батьківської любові: любов замилювання, деспотична любов та любов відкupu.

У першому випадку батьки живуть тільки заради своїх дітей, дозволяють їм усе, задовольняють усі їхні бажання. Такі тепличні умови, зауважував В. Сухомлинський, розбещують душу дитини, і вона виростає безвідповідальною, примхливою.

Деспотична любов проявляється, коли батьки невміло користуються батьківською владою. Примуси, пригнічення, докори негативно позначаються на дитині. В. Сухомлинський зазначав, що діти, на яких часто кричать, втрачають здатність сприймати найтонші відтінки почуттів інших людей і – це особливо тривожить – втрачають чутливість до правди, справедливості [8]. Педагог вважав, що через неповагу з боку дорослих до дитячих почуттів починається відчуженість, замкнутість, норовистість дитини [7].

Любов відкupu спостерігається у тому випадку, коли батьки вважають своїм

основним обов'язком тільки забезпечення матеріальних потреб дитини. Відтак важливо, щоб у вихованні панували батьківська любов, мудрість, гармонія доброти й вимогливості, ласки й суворості [8]. Отже, за В. Сухомлинським, суттєве значення для інтелектуального розвитку дитини, зокрема мислення і пізнавальних інтересів, має психологічний клімат сім'ї, спілкування з дорослими, активна пізнавальна та трудова діяльність.

Батьківські позиції щодо виховання дітей систематизував А. Макаренко, назвавши їх „батьківським авторитетом". Справжніми є такі типи батьківського авторитету, як любов, доброта, повага; хибними – авторитет пригнічення, відстані, педантизму, підкупу та резонерства [2; 70].

Для того, щоб відчувати себе комфортно, дитина повинна отримувати від батьків любов і прийняття, які не замінюються нічим, вважає Г. Цукерман. Не отримавши таких знаків безумовного прийняття, відчуваючи себе нелюбимою, дитина приречена на душевне неблагополуччя. При правильному вихованні в сім'ї у неї розкриваються передусім такі якості, як доброта, чесність, відповідальність. У сім'ї дитина вчиться розрізняти добро, зло, любов, ненависть та інші почуття [11; 11]. Діти, у яких удома панує атмосфера взаємної поваги, мають вищу самооцінку, більшу здатність до життя, установив Л. Стотт [15; 64]. Отже, батьки відіграють провідну роль у процесі формування позитивного ставлення дитини до оточуючого, а також, до самої себе.

Науковець Р. Ленгс розкрив поняття „містифікація". На його думку, це – навіювання батьками дітям того, ким вони є, які риси їм притаманні, прогнозування майбутнього своїх дітей. Одна з форм містифікації – приписування нездатності самостійно віднайти вихід із складних ситуацій. Друга форма містифікації – інвалідація – змушене знецінювання точок зору дитини, її планів та інтересів [13; 56].

Вчені А. Рой та М. Сігельман зазначають, що уважна, шаноблива поведінка батьків до дитини розвиває самосприйняття останньої, а знехтувальна поведінка веде до неприйняття дитиною самої себе [14; 73]. Вербальні, навіювальні впливи батьків на дитину можуть суперечити непрямим впливам. Отже, батьки можуть

стверджувати, що люблять дитину й цінують її, але своєю поведінкою демонструють зворотнє. Вчений Г. Батесон називав це „подвійним зв'язком”, який негативно впливає на формування особистості дитини [12; 24].

На розвиток дитини, зауважує Е. Фромм, впливають соціальне оточення, любов дорослого, яка пробуджує в ній живу душу. Емоційний зв'язок зі світом, з іншими людьми, за М. Фроммом, визначає душевне і духовне здоров'я людини. Любов – єдиний правильний шлях до формування цілісності особистості [10].

Порушення емоційних контактів із батьками, перш за все із матір'ю, може бути причиною значних психологічних проблем у розвитку, визначив К. Роджерс. Недостатність любові та визнання часто компенсується страхами, капризами. У дітей формується замкнутість, недовіра до оточуючих. Американський психотерапевт прийшов до висновку, що середовище та соціальне оточення впливає на формування „повноцінно функціонуючої людини”, прогресивного особистісного розвитку. Головне, на його думку, створення таких людських взаємин, які б конкретна людина могла б використати для свого власного особистісного розвитку [4]. Таким чином, дитина потребує позитивного ставлення до себе. Взаємовідносини між дитиною і дорослим повинні будуватися так, щоб дитина відчувала повагу до себе, визнання, розуміння.

На сучасному етапі питання сімейного виховання у процесі формування особистості дитини залишається актуальним. Зокрема, Т. Устименко встановила, що недостатнє спілкування батьків з дитиною, дефіцит теплоти, уважного ставлення батьків до дітей, зникнення спільних форм корисної праці дитини з дорослими можуть бути причиною шкільної дезадаптації дітей [9]. Науковець зазначає, що збіднення і формалізація контактів дорослого і дитини у поєднанні із завищеною вимогливістю певних дій, порушує формування самооцінки у дітей. Часто ще в ранньому віці такі чинники провокують невпевненість у власних силах, негативізм, афективні реакції, створюють сенсові бар'єри у розумінні вимог дорослих, навіть ускладнюють життя як дітей, так і самих батьків [9].

На думку А. Ковальова, неправильне виховання, сімейні конфлікти, недостатність емоційного тепла, любові, добрих взаємовідносин у сім'ї може

стати причиною порушення психічного розвитку дитини. Дефіцит спілкування, порушення та деформація значимих відносин особистості, що утворюють цілісну систему, зумовлюють розвиток особистості по невротичному типу [1]. Потреба в емоційному визнанні оточуючими, в емоційних контактах із батьками особливо актуальна в дитинстві. Гостра потреба у визнанні – це одночасно й потреба у самоствердженні. Дитина потребує допомоги у розкритті свого Я, підтримки та люблячого ставлення.

Як зазначає М. Фіцула, чимало батьків можуть допускати помилки у вихованні дітей, що призводить, в подальшому, до їх соціальної дезадаптації. У сучасній педагогіці такі сім'ї поділяють на педагогічно неспроможні, педагогічно пасивні і антипедагогічні. Особливої уваги, на сьогодні, потребують також сім'ї, де батьки займаються бізнесом. Вони можуть забезпечувати дитину всім матеріально, однак на виховання дитини часу не вистачає [5;427].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з обраної проблеми зарубіжних та вітчизняних науковців доводить, що для повного та гармонійного розвитку особистості дитині необхідно зростати в здоровому сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові. Ефективність сімейного виховання залежить від здатності батьків уникати помилкових впливів на дітей.

Література:

1. Ковалев А.Г., Мясищев В.Н. Психологические особенности человека: В 2 т. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – Т.1. – 262 с.
2. Макаренко А.С. О воспитании в семье. – М.: Знание, 1975. – С. 70.
3. Педагогический энциклопедический словарь. – М.: Научное издательство "Большая Российская энциклопедия", 2003. – 279 с.
4. Роджерс К. Клиенто-центрированная терапия: Пер. с англ. – М.: Рефл.-бук; – К.: Ваклер, 1997. – 320 с.
5. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 520 с.
6. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Радянська школа, 1978. – 264 с.

7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.ІІІ. – Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
8. Сухомлинський В.А. Мудрость родительской любви. Сост. А.И. Сухомлинская. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 304 с.
9. Устименко Т.А. Работа школьного психолога с младшими школьниками: Учебное пособие для студентов – Полтава: Вид-во ПДП імені В.Г. Короленка, 1994. – 16 с.
10. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 269 с.
11. Цукерман Г.А. Сократ и Карлсон // Сім'я и школа. – 1997. – №12. – С. 10–12.
12. Bateson G. et al Joward a theory of chizophrenia. Behaving Science, V. 1, 1956. – P. 20–28.
13. Langs R. Technique in transition. – New York, 1977. – P. 55–62.
14. Roe A., Siegelman M. A Parent–Child Relations question–aires. – Child Develop, 1963. – Vol. 34. – P. 73–79.
15. Stott L. Some Family life patterns and their relation to personality development in children journal of Experimental Education, 1939. – P. 64–78.

Ільченко А.М. Проблема сімейного виховання в процесі формування особистості дитини.

В статті розкриваються теоретичні основи сімейного виховання у працях зарубіжних і вітчизняних психологів та педагогів, вплив сімейного виховання на формування особистості дитини.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, особистість, формування, розвиток.

Ильченко А.М. Проблема семейного воспитания в процессе формирования личности ребенка.

В статье рассматриваются теоретические основы семейного воспитания зарубежных и отечественных педагогов, психологов; влияние семейного воспитания на формирование личности ребенка.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, личность, формирование,

развитие.

Пchenko A. The problem of family education in the forming of a child's personality.

The basic ideas of family education of the teachers and psychologists, effect of family education on the formation of the child's personality is considered.

Key words: family, family education, personality, formation, development.